

**Sociální konstruktivismus – nový pohled na společnost nebo slepá ulička sociálního bádání?**

Praha, 6. 6. 2008

Masarykova česká sociologická společnost, zdá se, definitivně procitla z dlouhého zimního spánku a stává se skromnou, ale aktivní profesionální organizací sdružující sociology na rozvoji oboru skutečně zainteresované – bez ohledu na jejich „paradigmatické vyznání“. Za předsednictví Jiřího Šubrta (FF UK) se podařilo uspořádat několik konferencí, poslední byla věnována tématu stále ještě navýsost žhavému, nicméně účast – jakkoliv přiměřená – neodpovídala zájmu, jemuž se sociálně konstruktivistická perspektiva u nás stále ještě těší a vypadá to, že i těšit bude.

Sociální konstruktivismus vstoupil na kolbiště pozdně moderní sociologie (ale i filozofie a antropologie) jako koncepce opřená o každodennost, ale v teoretické formulaci každodennosti se vymykající (nezřídka pro poněkud enigmatický jazyk). Ostatně každodennost se stala leitmotivem dnes již části mainstreamu soudobé sociologie [srv. např. Sztompka, Bogunia-Borowska 2008]. Otázka, kterou sociální konstruktivismus klade, je trojího druhu – 1. genetická, tzn. nakolik explicite, nakolik vůbec a v čem navazuje na koncepci předchozí, 2. ontologická, která – podle způsobu, jímž se klade a jak se na ni odpovídá, vede nejprve generální řez mezi konstruktivismem a realismem a poté uvnitř konstruktivismu mezi jeho podobou umírněnou a radikální, 3. interdisciplinární, tzn. nakolik sociálně-konstruktivistický přístup zjednodušuje či komplikuje nejen porozumění tomu, jak se utváří vědění ve vědách exaktních, ale také jaké postoje a vztahy exaktních vědců k tomuto přemýšlení vyvolávají. Všechny tyto otázky byly v přednesených referátech dotčeny a diskutovány.

Nicméně oslnění sociálním konstruktivismem, jež se u nás někdy projevovalo až sociologickou slepotou (přímo do slunce se

nesmíme nikdy dívat), dnes už téměř vůbec neodpovídá postavení této orientace ve skladbě světové sociologie. Sociálně-konstruktivistický přístup je totiž pokládán většinou za jeden z možných přístupů, tedy za jednu z možných interpretací sociálního světa, a téměř nikde, v žádném systematickém kompendiu není vydělován jako „směr“, „koncepte“ nebo dokonce „paradigma“, což znamená dvojí – buď je samozřejmostí, nebo marginálií. Přijmeme-li však jako neoddiskutovatelný fakt, že žijeme v sociálním světě, který má interakční řád, pravidla sociálního styku, komunikační sítě atd., jimž musíme rozumět, tzn. musíme být schopni jim připsat adekvátní významy, a tím je de facto sociálně konstruovat, a dodáme-li, že tyto sociální konstrukce mohou být, ba dokonce nejprve nutně jsou odlišné a řádu dosahujeme tehdy a jen tehdy, když je prostřednictvím jazyka uvedeme do souladu, pak není nutno uvozovat studii o kdečem zaklínadlem „konstrukce“. Některá sociální fakta jsou z povahy věci sociální, a tedy z větší či menší části konstruovaná, takže je vlastně truismus to připomínat. Většina vystupujících s tímto vědomím významu i nezbytnosti jisté míry distance od krajností sociálního konstruktivismu vyložila – v aplikaci na řadu zajímavých sociálních fenoménů.

Úvodní referát Miloslava Petruska se věnoval dějinným kořenům sociálního konstruktivismu (Weber, Mead, Znaniecki, ale i – s odkazem na Jóhanna P. Árnasona – dokonce Marx, samozřejmě Latour, „silný program sociologie vědy“ atd.). Centrální tezí bylo sdělení, že sociální konstruktivismus je legitimní součástí dějinné kontinuity oboru a nemá smysl jej z ní uměle vydělovat. Jiří Kabele vyložil aplikaci sociálního konstruktivismu na „tekutou skutečnost“, která je přehřátá a vytváří si specifické hrové rámce s důrazem na generalizující fakt, že sociální konstruování je obecnou součástí našeho života. Jeho rozlišení konstruktivního relativismu a anarchického synkretismu bylo přinejmenším zajímavé. František

Znebejánek (ve spolupráci s Helenou Kubátovou) sice poučeně vyložil Bourdieuvu pojetí sociálního konstruktivismu [srv. Corcuff 1995], nicméně zajímavější byla odvázná teze o apriorním a aposteriorním konstruktivismu. Aplikace sociálního konstruktivismu na fenomén studené války (Petr Drulák) byla předmětně zajímavá, ale sama aplikace nebyla dotažena do konce. Nicméně připomenutí role metaforického jazyka v sociálním životě i ve vědě bylo poučené a inspirující. Smíme-li si dovolit přece jen drobné hodnocení, pak vystoupení Nikolý Hynka a Andrey Teti bylo příkladem jistého enigmatismu, ač v souvislosti, která právě vyžaduje maximální míru srozumitelnosti („Analýza konstruktivismů přes strategii problematizace: filozofie sociální vědy, disciplinární činnosti a debaty jako události“). Naopak Petr Lupač prokázal efektivitu aplikace sociálněkonstruktivního „diskurzu“ na fenomén „nové techniky“ a její sociologie (položil si ostatně provokativní otázku, zda něčím takovým, jako je sociologie nových technologií, disponujeme – snad ano). Jan Jüptner pod názvem „Civilní náboženství: kulturní tradice široké reality“ vyložil v podstatě jen americké koncepty „civilního“ (proč ne občanského?) náboženství – u amerických prezidentů a sociologů (zejména Bellah aj. [srv. zejména Bellah 1985, 2006; Bellah, Greenspahn 1987]), na což se v diskusi důrazně poukazyvalo – absence vazby zahraničních poznatků na český kontext jistě není *conditio sine qua non* jejich použitelnosti u nás, ale „občanské náboženství“ bylo přece velkým trápením velkých duchů i u nás (v neposlední řadě Masarykovým). Podobně Iva Sedláková v jinak znamenitě a nápaditě přispěvkem o pohledu na přírodu z hlediska sociálního konstruktivismu a kritické teorie setrvala u slavné sice, ale přece jen v jistém ohledu antikvované Dialektiky osvícenství (recenzent decentně připomenul, že pro rozbor tohoto jevu by byly užitečné texty Cílkovy [Cílek 2005, 2007], což autorka poněkud paradoxně odmítla

jako staromilství a malou rozhledenost po světě, zejména po švýcarských kantonech). Dilbar Alijevová, která přijela jako reprezentant slovenské sociologické obce, přenesla brilantní úvahu o elementech konstruktivismu v dílech Goffmanových se zarážející znalostí nuancí jeho intelektuálního vývoje. Ida Kaiserová aplikovala sociální konstruktivismus na formy sdružování mladých pod foglarovskou metaforou Stínadla se bouří a současně naznačila specifikum gendrového pohledu, který konstruktivismus otevírá. Ostatně genderová perspektiva je bez sociálního konstruktivismu absolutně nemyslitelná, což Kaiserová dostatečně jasně vyložila. Na závěr se pokusil Miroslav Paulíček s použitím latourovských podnětů (zejména koncepce ANT) vyložit, jak by bylo možné (re)konstruovat fenomén vážné hudby.

V bohaté diskusi vystoupil zejména Marek Německý s řadou věcných připomínek a námětů, zejména však dotazů. Ostatně celé setkání proběhlo v dělné atmosféře za řízení předsedy MČSS docenta Jiřího Šubrtu (FF UK). Setkání bylo připraveno PhDr. Janem Balonem, Ph.D., který se však ze závažných důvodů osobně nemohl účastnit.

Zpráva o pozoruhodné konferenci, na níž ovšem čelní představitelé konstruktivismu u nás chyběli (nejsouce členy Společnosti: jde zejména o skupinu sdruženou kolem časopisu Biograf), vede nutně k zamýšlení nad tématy, jež byly vzneseny v diskusi a jež se stručnými komentáři a odkazy shrneme. I když je nesporné, že hlavním (a nejpoučenějším) protagonistou sociálního konstruktivismu od počátku 90. let byl a je docent Zdeněk Konopásek, celá konstruktivistická nejprve móda a potom věcný zájem měly u nás předchůdce v oblasti málo obvyklé, totiž v literární vědě a poté historiografii (dnes existují naopak velké koncepty literárněvědního konstruktivismu, srv. [Kužma, Madejski, Skrendo 2006]). Již v roce 1983 totiž vyšla kniha dnes již zesnulého a tehdy velmi mladého histo-

rika literatury Vladimíra Macury *Znamení zrodu*. V této knize poprvé explicitě, aniž je o sociálním konstruktivismu řeč, čteme, jak byl český národ „konstruován“ obrozenci, Jungmannem, Dobrovským, Vocelem a jak v tom sporu s nimi narážel Mácha. Macura nadto tuto teoretickou koncepci převyprávěl v nádherné literární tetralogii *Ten, který bude* [srv. Macura 1983, 1999]. O něco později – již poučen postmoderní literaturou – píše Dušan Třeštík seriál svých statí pro veřejnost o tom, jak byl český národ „vymyšlen“ obrozenci a vyvolal tím mediální senzaci [Třeštík 2005]. Musíme národ neustále aktivně vymýšlet, stále utvářet jeho podobu, aby odpovídala době a nárokům, které klade občanské společnosti – protože národ není přírodní danost, něco jako počasí, píše. Nahlédneme-li do velmi současných knih, které se k tématu národa vrací, například do studie Gerarda Delantyho [Delanty 2001], zjistíme nejprve, že koncept národa je založen na opozitech konstruktivismus-realismus, modernita-nacionalismus, moc-imaginace, jednání-struktura, inkluze-exkluze atd. Delanty rozlišuje – odpovídaje si na otázku, nakolik je národ reálný – 1. národ jako primordiální podstatu, která je oním postmoderním velkým vyprávěním o dávné i nedávné minulosti, vyprávěním, které utváří tradice a je jimi zpevňováno, podstatu, která předpokládá kontinuitu a dlouhověkost, a 2. národ jako „vynález“, ergo konstrukci, která je uvědomována, utvářena a „fabrikována“ sociálními aktéry, která nemůže být odvozena z odkazů na dávnou minulost, protože je v ní zakomponován fenomén ruptur atd. To, co říká Delanty o národě, platí v podstatě o každém sociálním konstruktivismu – jde totiž o to, kdo, proč, s jakým cílem, jakými prostředky a s jakým efektem vypráví „svůj velký“ příběh – ať už národa, či skupiny, strany, třídy, případně proč a s jakým cílem jej rekonstruuje. Není ovšem bez zajímavosti, že k této koncepci „národů jako imaginárních komunit“ [Anderson 1991] se hlásí i radikální odpůrci

postmoderny jako Ernst Gellner [2002], podle něhož to nejsou národy, kdo se probouzí, je to nacionalismus, který vymýšlí národy, jež neexistovaly. Z podobných pozic se tématu věnoval se zvláštním zřetelem ke konstituci českého národa polský sociolog Jarosław Kiliński [2004], jehož knížku jsme ani recenzí nezaznamenali, neboť starodávné *slavonica non sunt legunda* platí ještě více než v 19. století – k naší škodě. Nedávno vyšla na Slovensku kniha Iana Hackinga *Sociální konstrukce – ale čeho?* [Hacking 2006] (několik referujících se na ni odvolávalo, stejně jako na Delantyho). Ta kniha upozorňuje na fenomén vzniku tzv. třetí kultury, což je ovšem interdisciplinární téma, jemuž bychom měli věnovat samostatnou pozornost, protože pozice radikálního konstruktivismu velmi oslabuje humanitní vědy v pokusech o věcnou a tvůrčí koexistenci s vědami přírodními.

Hacking píše: „Jeden z důvodů, proč nemám rád řeči o sociální konstrukci, spočívá v tom, že jsou jako škodlivé výpary, jako vlnící se závoj mlhy, v němž se vznáší bludička vábící nás do záhuby. Podobné řeči nás neopustí ale o nic víc než naše záliba v diskusích o realitě. V lidech je hluboce zakořeněna potřeba obou idejí. Ať povím cokoli, nikoho to neodradí od řeči o realitě nebo o sociální konstrukci“. [Hacking 2006: 153]

A právě proto se členové MČSS (věkový průměr byl kolem třiceti let!) sešli k velmi užitečné diskusi, jen to stanovisko radikálního či umírněného realismu bylo pouze načrtnuto, ačkoliv jeho objektivní místo ve struktuře obecné metodologie vědy není rozhodně marginální. Snad příště.

Miloslav Petrušek

#### Literatura

Anderson, B. 1991. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.

- Bellah, R. N. 2006. *Prophetic Religion in a Democratic Society*. Kalamazoo, MI: Fetzer Institute.
- Bellah, R. N. et al. 1985. *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press.
- Bellah, R. N., F. E. Greenspahn (eds.). 1987. *Uncivil Religion: Interreligious Hostility in America*. Berkeley: University of California Press.
- Cílek, V. 2005. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán.
- Cílek, V. 2007. *Makom: kniha míst*. Praha: Dokořán.
- Corcuff, Ph. 1995. *Les nouvelles sociologies: construction de la réalité sociale*. Paris: Édition Nathan.
- Delanty, G. 2001. „Nationalism: Between Nation and State.“ Pp. 472–84 in G. Ritzer, B. Smart (eds.). *Handbook of Social Theory*. London, Thousands Oaks, CA, New Delhi: Sage.
- Gellner, E. 2003. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Hacking, I. 2006. *Sociálna konštrukcia – ale čoho? Čo je a čo nie je sociálnou konštrukciou*. Bratislava: Kalligram.
- Kilias, J. 2004. *Wspólnota abstrakcyjna: Zarys socjologii narodu*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Kuźma, E., J. Madejski, A. Skrendo (eds.). 2006. *Konstruktywizm w badaniach literackich*. Kraków: Universitas.
- Macura, V. 1983. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Praha: Československý spisovatel.
- Macura, V. 1999. *Ten, který bude*. Praha: Hynek.
- Sztompka, P., M. Bogunia-Borowska (eds.). 2008. *Socjologia codzienności*. Kraków: Znak.
- Třeštlík, D. 1999. *Češi, jejich národ, stát, dějiny a pravdy v transformaci*. Brno: Doplněk.
- Třeštlík, D. 2005. *Češi a dějiny v postmoderním očistci*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

**Radost ze sociologie: návštěva profesora Françoise de Singlyho v České republice**  
Praha, Olomouc, Brno, 22. 9. – 27. 9. 2008

O tom, že i v dnešní době protkané komunikačními a informačními technologiemi představuje osobní kontakt i v oblasti vědy zásadní přínos, svědčí událost konce září tohoto roku: návštěva profesora Françoise de Singlyho v České republice. Spíše než

o návštěvě by se dalo hovořit o „turné“, jelikož pan profesor během šesti dnů (22. 9. – 27. 9.) navštívil a přednášel ve třech městech: v Praze, v Olomouci a v Brně.

François de Singly je v České republice znám zejména díky překladu knihy „Sociologie současné rodiny“, která původně ve Francii vyšla v edici 128 (toto číslo udává počet stran, které dané dílo nesmí překročit). Zmiňovaná kniha se na knižních pultech od doby překladu ve Francii objevila již ve třetím přepracovaném vydání a podle samotného autora se nyní jedná o novou knihu. Zářijové přednášky tak byly pro publikum neovládající francouzštinu jedinečnou příležitostí seznámit se s novými myšlenkami tohoto významného současného sociologa.

François de Singly je profesorem na Fakultě humanitních a sociálních studií Sorbonny, Univerzity Reného Descarta a zároveň ředitelem Centra pro výzkum sociálních vazeb CNRS. Ve své vědecké práci se již od 80. let minulého století zaměřuje na oblast sociologie soukromého života a rodiny. Zároveň přispívá k formulování teorie individualizace společnosti a vstupuje do diskuse s takovými autory, jako jsou Ulrich Beck nebo Anthony Giddens. K jeho nedávným publikacím patří například kniha *Les uns avec les autres: Quand l'individualisme crée le lien*, kde se zabývá povahou sociálních vazeb v soukromém a veřejném životě současné individualizované společnosti. François de Singly interpretuje individualismus jako humanismus: teprve tehdy, kdy se stáváme svobodnými autonomními individui, vytvářejícími si sama svůj osud, jsme schopni i o druhých uvažovat a přistupovat k nim jako k jedinečným bytostem zasluhujícím spravedlnost a uznání (*L'individualisme est un humanisme*, 2004). V dalších knihách se zabývá například tím, jak jsou do procesu individualizace zahrnovány děti (*Les Adonaissants*, 2006) či jak lze vysvětlit nerovnoměrné rozdělení domácích prací mezi muže a ženu v partnerství (*L'injustice ménagère*, 2007).